

Oponentský posudek na bakalářskou práci Jany Koliášové

Literární postava v díle Vasila Bykava

Předkládaná bakalářská práce splňuje všechny požadavky na tento typ prací kladené, ba částečně je i převyšuje. K práci jako k celku nemám námitek, proto bude můj posudek spíše výčtem upozornění buď na některé menší nedostatky týkající se samotného tématu či ruské literatury obecně, nebo pak na prohřešky technického charakteru.

Jana Koliášová se zabývala problematikou literárních postav v díle Vasila Bykava; použitá metodologie se snaží spojit problematiku fenoménu „paměti“ (historické, traumatické, kulturní atd.; ta se objevuje v německé literární vědě od 80. let 20. století a v posledních letech zažívá v Evropě vzestup) s teorií narace (zde vychází především z českého, tedy bohemistického pojetí, z prací D. Hodrové, T. Kubička a P. Bílka). Průsečík těchto dvou metodologických přístupů má přinést nový pohled na literární postavy Bykavových próz. Vyzdvihuji tento pokus, který však (aby mohl být plně realizován) je příliš ambiciózním pro bakalářskou práci; ve výsledku nereflexuje popis narativu přímo způsoby předávání historické paměti. Toho si je vědoma sama autorka, když druhou kapitolu, jejíž součástí právě problematika kulturní či historické paměti je, považuje spíše za rozšířený úvod.

Nebudu se zde zabývat členěním práce, které shledávám zcela v pořádku a proporčně vyváženým.

Místo toho nyní nastíním nejprve ta místa či pasáže, která/é oceňuji nejvíce.

- Kritický přístup k Bykavovým válečným prózám
- Pokus o zpracování fenoménu historické (kulturní) paměti, byť teoreticky podepřen pouze jednou studií Alexandra Kratochvila (nedávno vyšla v jeho editorství celá antologie *Paměť a traumata pohledem humanitních věd*, která přináší výběr základních textů k tomuto problému v češtině; rovněž jedna práce Jana Assmanna je již k dispozici v českém překladu)
- Práce s monografií plzeňské badatelky Lenky Peškové *Idea „nového člověka“ v ruské literatuře 20. a 30. let 20. století*
- Vyjádření vlastního názoru odlišné od pojetí některých badatelů (Židlický, Zahrádka); zde bych ostatně doporučovala mnohem kritičtější práci s těmito zdroji, případně je použít pouze v pasážích, které shrnují dosavadní výzkum Bykavovy tvorby v českém prostředí
- Závěry týkající se proměnlivosti či neproměnlivosti Bykavových postav (s. 34), na základní kategorii běloruské kulturní paměti, kterou tvoří vykořeněnost či ztráta domova po černobylské katastrofě (je to opravdu autorčin vlastní postřeh?), charakteristika postav Němců, závěr týkající se charakteristiky běloruských postav a také konstatování o ústupu sočrealistických tradic v oblasti narativu a naopak jejich ponechání v oblasti typologie postav (to nicméně odpovídá mé níže uvedené poznámce o postupném rozrušování sočrealismu).

Než přejdu k místům, která dle mého soudu vyžadují korekci či je třeba formulovat je s vědomím širšího kontextu ruské sovětské literatury, vyslovím pouze pochybnost, zda je právě Bykavova válečná próza schopna fungovat v modelu paměti předávající společenská a historická traumata. Mějme na paměti, že ačkoli jeho prózy znamenaly určité uvolnění a jeden z milníků na cestě k rozbití socialistického realismu, přece jen stále sloužily k vytváření oficiálního modelu sovětského vlastenectví a státní propagandy. V tomto smyslu jsou stále spíše nástrojem mytizace vlastní historie, nežli autentickým předáváním paměti (a lidové lexikum není projevem autentičnosti, spíše obecným jevem, prosazujícím se v ruské próze počínaje Šolochovem a dále od 60. let 20. století). V tomto smyslu bych doporučila srovnání s románem Vladimira Vertliba *Das besondere Gedächtnis der Rosa Masur* (2007), reflektujícího právě formou narativu situaci Židů na území Ruska před bolševickou revolucí, po ní, během druhé světové války přecházející v utrpení celé země (na toposu leningradské blokády) a poté pokračující v poválečných letech. Ve spojení s „metafikcí“ a fenoménem pravdivosti či nepravdivosti historické výpovědi představuje román vynikající příklad narativního ztvárnění traumatické lidské paměti. O něčem podobném u Bykava hovořit nemůžeme.

Dále doplním, že vynikající studii, jejíž částí je i problematika postav ve válečných prózách Vasila Bykava, napsal Boris Sokolov (Von der „deutschen Schuld“ zur „sovjetischen Schuld“ – russische Literatur über den Zweiten Weltkrieg 1945 bis 2000; in: Karl Eimermacher, Astrid Volpert (Hg.): *Tauwetter, Eiszeit und gelenkte Dialoge. Russen und Deutsche nach 1945*. München 2006), ruská verze je součástí jeho monografie *Moja kniha o Sorokine*.

Periodizaci mediálního i literárního ztvárnění druhé světové války (osobně se přimlouvám zmírnit patos a nepoužívat termínu „Velká vlastenecká válka“) výborně charakterizuje Anna Nowikova ve studii *Die Sieger auf dem Weg der Selbserkenntnis: der „Große Vaterländische Krieg“ im sowjetischen Rundfunk und Fernsehen 1945-1991* (vyšlo rovněž v knize *Tauwetter, Eiszeit und gelenkte Dialoge*).

Nyní mé další poznámky k práci:

- Bylo by dobře opatrněji zacházet s termínem „neorealisticá poetika“ druhé vlny válečné prózy. Nejen, že se dozvídáme až na konci práce, odkud jej autorka přebírá (to je přitom nutno uvést hned při prvním použití), ale zde také zjišťujeme, že jej použil jen jeden, nejvýše dva čeští badatelé. Nelze tedy s termínem pracovat, jako by byl ustálený a jeho původ neoznačovat; tím je načrtnuta i určitá distance. Navíc je dle mého soudu tento termín naprosto nevhodný a vznikl patrně pouhou parafrází na tzv. neorealisticá vlnu italské filmové poetiky. V ruské literatuře máme navíc s ‚realismy‘ různého druhu co dočinění neustále – a veškerá válečná próza sovětského i období 90. let (Astafjev, Vladimov...) nese pečeť realismu (i zde by bylo možno přidat příponu neo?!). Neorealismem je navíc označováno i směřování prózy v patriotickém duchu, v jakém píše např. Zachar Prilepin (srov. Meindl 2011). Naopak v tomto smyslu správně autorka zachází s termínem „běloruská škola válečné autenticity“.
- Na s. 18 píše autorka o tematizaci „zajetí, zrady nebo nekompetentnosti, ba dokonce krutosti vlastních velitelů“ u Bykava. Plně souhlasím, avšak připomínám, že tematiku zajetí poprvé tematizoval již Šolochov v *Osudu člověka* (jistě velmi idealizovaně) a

krutost a nekompetentnost velení byla zmíněna již v románu Vasilije Grossmanna *Život a osud*. Této otázce se věnuje i Boris Sokolov ve výše zmíněné studii (uvádí i příklady zcela nehumánního zacházení velitelů s vlastními vojáky).

- Nesouhlasím zcela s tvrzením na s. 20, že naturalistické válečné výjevy měly odrazovat od militantních nálad; militantní nálady byly s většími či menšími přestávkami sovětskou ideologií pěstovány a mnohdy byly dokonce využívány v propagandě během studené války (srov. Nowikova). Podobným účelům slouží tematizace druhé světové války v Rusku i dnes (srov. Scharlaj 2014).
- Přejaté tvrzení o reflexi francouzského existencialismu u Bykava (nikde nedoloženo ani biografickým odkazem, pouze odkazem na jeden ústní rozhovor) by bylo potřeba prověřit důkladnému rozboru. Kdo Bykava s Camusem srovnává? Na jakém základě? Jak je možno teoreticky „hledání smyslu vlastní existence“ doložit? V ruské literární vědě se totiž velmi často setkáváme s podobnými tvrzeními, která jsou naprosto nepodložená (a často se týkají právě recepce francouzského umění či myšlení!). Ke konci práce (s. 82) autorka uvádí, že četnou literaturu zabývající se filosofickým podtextem u Bykava nebude uvádět (bylo by však dobře v tomto případě bibliografické odkazy uvést). Nicméně prokázat spojitosti filozofického myšlení s literárním textem není zcela jednoduché (viz *Literatur und Wissen. Ein interdisziplinäres Handbuch*. 2013).
- Co se týče polemiky s Tercem, pak se přidávám na stranu autorky a dodávám, že se jedná o tzv. občanskou válku uvnitř ruské literatury v 90. letech (viz Lauer 2000) mezi tzv. liberály a tzv. konzervativci. V té době probíhaly i spory o ruské postmodernistické literatuře. Pravda byla však někde uprostřed. Na to, že se postmodernistická poetika zrodila i uvnitř tzv. oficiální literatury, upozornil v roce 1993 Raul Eshelmann (*The Early Soviet Postmoderne*), jeho tezi dále rozvinula Gesine Dornblüth (1998) v monografii o Andreji Vozněsensském a s její koncepcí jsem pracovala i já v monografii o ruské poezii 2. poloviny 20. století (2009).
- Podobně o rozkladu socialistického realismu jsem v návaznosti na Evu Hornovou (2004) psala ve své studii o dekonstrukci vztahu Východ-Západ v ruské literatuře (2010) i ve studii o próze lužickosrbšského prozaika Jurije Kocha (2008).
- Na s. 31 píše autorka o rozhovoru, který může „zachytit skrytá traumata postav (...)“. Zde musím připomenout, že právě to je postup Šolochovovy novely *Osud člověka* (a je otázkou, zda Bykav na Šolochova v tomto nenavazuje). Podobně běloruská vykořeněnost, o níž píše mj. na s. 73, je velmi podobná vykořeněnosti Andreje Sokolova z *Osudu člověka*, který se musí konfrontovat se ztrátou domova i rodiny.
- Na s. 51 autorka píše, že Bykav – ač realista – nepoužívá detailní popisy postav. To je ovšem typické právě pro proměnu či rozvolňování sorealistické poetiky, která začíná v 60. letech 20. století pracovat právě především s narativními možnostmi (a tím se blíží středo-či západoevropskému způsobu psaní; místo dokonané dekonstrukce či rozrušení kauzálních a jiných principů se však vypravěč obrací spíše k psychologickému pojetí a snaze o zvýraznění individuality postav; srov. např. novelu J. Trifonova *Dolgoe proščanie*).
- Na s. 53 – „neproblematizace kategorií dobra a zla“ není typická jen pro Bykava. Dle Eshelmanna je to jeden ze základních projevů rané sovětské postmoderny a doklady hledá v díle Jevtušenka či Vozněsenského. V návaznosti na něj nazvala Gesine Dornblüth tento jev „morální indiferencí“.

- S. 68 – nechybí v posledním odstavci citační odkaz? Odkud autorka bere termín „tzv. škola nenávisti“?
- S. 75 – odkud pochází termín „dáma v nesnázích“?
- Poznámka technického rázu: tvrdí-li autorka např., že „Tato skutečnost sváděla kritiky k apriorně biografické interpretaci zkoumaných děl“, pak je potřeba uvést bibliografický odkaz (s. 22, pozn. 23). Podobné příklady najdeme i jinde – např. pozn. 28 na s. 24, s. 39, pozn. 39, s. 84, pozn. 85.
- Špatně označený název kapitoly – mluví-li autorka na s. 22 o 1.2., pak má na mysli druhou kapitolu, která je však značena dvojkou. Číslo 1 má úvod (mělo tedy být 2.2).
- Pokud hovoří autorka o nenormativnosti lexika a uvádí i příklady (např. s. 30), pak je třeba podpořit toto tvrzení příslušnými slovníkovými publikacemi; podobně když na s. 72 v pozn. 76 vysvětluje význam lexému „tutejšy“, chybí odkaz na příslušný frazeologický slovník.
- S. 63, pozn. 66: Ukázka je analyzována na s. xxx.
- Není možné u jednoho odkazu uvádět hned dvě poznámky pod čarou (s. 32, pozn. 27, 28).
- Domnívám se, že chybí citační odkaz u pozn. 51.
- Jedná se na s. 47 u velmi zdařilého popisu atributů postav o autorčiny postřehy? Dle užitého termínu „fyziognomie“, který poukazuje spíše na rusismus vzniklý při překladu, soudím, že chybí citační odkaz.
- Obecně nepovažuji za vhodný způsob citování, kdy je v závorce pouze uvedeno jméno autora a strana; ačkoli je tento původně „americký“ způsob citování právě v českém prostředí hojně užíván, v pracích tohoto typu vede k nepřehlednosti. Tak u mnoha pasáží (např. na s. 16, 27, ale i dalších) nevíme přesně, zda celé pasáže reprodukuje citovanou literaturu, či zda jsou již vlastními úvahami. Odkazy na citovaná díla by měla být uváděna nejen při přímém citátu, ale i při interpretaci. Tak je možno lépe posoudit míru samostatnosti práce.

Uvedené nedostatky však v žádném případě nemají vliv na mé hodnocení práce: bakalářská práce Jany Koliášové zcela odpovídá požadavkům kladeným na tento typ práce, částečně je dokonce převyšuje (zvláště díky provázanosti jednotlivých částí a vyrovnané proporcioanalitě). Navrhuji proto tedy hodnocení „**výborně**“.

V Praze, 28. srpna 2016

Helena Ulbrechtová